

הבא על אשה שנשא בתה לא קתני אלא הבא על אשה ובתה — מכלל דתרוייהו לאיסורא, ומאן נינהו חמותו ואם חמותו — פירוש: מכך שלא כתוב 'הבא על אשה שנשא בתה' אלא 'על אשה ובתה' — משמע ששתיהן אסורות לו ומתחייב שריפה בביאת כל אחת מהן. וזה שייך בחמותו ואם חמותו [או בבת אשתו ובבתה — אלא שאין שריפה כתובה בהן במפורש] (עפ"י חכמת שלמה למהרש"ל. וכתב שאין לפרש כן בד' רש"י. וע' מהרש"א. עוד בבאור דברי רש"י ע' בחמרא וחיי ובערוך לנר).

(ע"ב) 'אמך הוא — משום אמו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אם אמו' — זו לשון הרדב"ז בתשובתו (ח"א שנב. מובא במרגליות הים): 'שאלת, הלא הדברים קל-וחומר, דור שלישי שבאשתו שבא על ידי קידושיו — אסור, דור שלישי של עצמו לא כל שכן שהיה ראוי שיהיה אסור? תשובה: קושטא דמילתא היא דאין אומרים בעריות 'קל וחומר', שכך גזר הקב"ה שזו תהיה מותרת וזו אסורה... ואם אתה שואל טעם לכתוב אע"פ שאיני מחויב בזה מ"מ אכתוב לך דעתי, כי לא אסר הכתוב אלא הדבר המצוי ונפש אדם מתאוה לו, אם אמו דאפליג דרא טובא, לא אסר הכתוב, דלא שכיח שיתאוה לה, אבל אם חמותו משכחת לה שיהיה גדול בשנים ממנה ויתאוה לה. כיצד, הרי שהיה בן חמשים שנה ונשא אשה בת ט"ז שילדתה אמה בת ט"ז, נמצא הסכתא בת מ"ח והרי הוא קשיש ממנה שנתים... (וע"ע במאירי).

רבא אמר: בין למאן דאמר... כל הסוגיא. — מבואר כאן שכל גזירה-שוה שאינך יכול לדון 'מינה ומינה' לפי דעה אחת, או לדון מינה ולאוקי באתריה לדעה החולקת, בין אם הסיבה לכך משום 'קל וחומר' המשמש כפירכא בגזירה-שוה זו [לפי שאינה מופנית בב' צדדים, כמוש"כ התוס'], בין מסיבה אחרת — שוב אינך דן ג"ש זו מעיקרא באותו נושא. [ואמנם אפשר שהגזירה-שוה נתקבלה לענין דברים אחרים, כמו כאן שלמדו שאר הבא ממנו, בתו, משאר הבא ממנה — בת אשתו]. והטעם לכך נראה, ש'דון מינה ומינה' או 'דון מינה ואוקי באתרא', אינם כללים צדדיים נלויים, אלא הם חלק ממהות ה'גזירה שוה' עצמה — ללמוד מהמקור לגמרי, או ללמוד רק פרט מסוים ולהעמידו על כללי הדינים שבכאן. ולכך כשאי אפשר ללמוד בענין זה — בטלה הגזירה-שוה. ואפשר שאביי שהוצרך ללמוד מדרשה — חלק על כך, ולדעתו הגם שאי אפשר לך ללמוד הכל — למוד מה שאפשר (כלומר שתהא אסורה מן התורה עכ"פ). [לפי"ז צ"ע במה שחידש באבי עזרי (איסור"ב רביעאה ב, ז ח) שלדעת הרמב"ם אין שייך לומר 'אוקי באתרא' כשיוצאת חומרא יותר מן המלמד, אלא במקרים מסוימים. ע"ש. ולפי המבואר לכאורה צריך להיות שכל שאין אתה יכול לומר 'אוקי באתרא' — תתבטל הגזירה-שוה].

להלכה נוקטים לעיקר כמאן דאמר דון מינה ואוקי באתרה, שכן דעת רבינא (במנחות סב): והוא סוף הוראה (עפ"י ספר הכריתות; צאן קדשים מנחות קז. וכ"כ בשו"ת באר יצחק או"ח ח, ב עפ"י הרמב"ם תרומות יא, ב. וע' בשו"ת חות יאיר רו — מובא בובח תודה זבחים י (ז). בדפי הספר). וע"ע חו"י כג; מנחה טהורה מנחות סב. וע"ש לענין 'דון מינה...' בהקט. וערש"י חולין קכ: שגם בבנין אב שייכת מחלוקת זו. והוא הדין בקל וחומר — באר יצחק (ס).

דף עו

'וכי עונשין מן הדין?' — כמה טעמים ניתנו לכך שאין עונשים מן הדין; יש אומרים שגזרת הכתוב היא מיתור הכתוב להזהיר אחותו בת אביו שהיא בת אמו (רא"ם שמיני. ע' מכות ה:).

ויש נותנים טעם; כיון שאדם דן קל וחומר מעצמו ללא קבלה מרבו, שמא יש פירכא לאותו ק"ו, לכך אי אפשר לענוש על סמך ק"ו (כן משמע מדברי רש"י לעיל עג. ד"ה הקישא. וכ"כ בהליכות עולם ועוד). ומהרש"א (לעיל סד): כתב: שמא בשל חומרתו אין די באותו עונש שניתן לקל לכפר עליו, הלכך אין לענוש על ה'חמור' על סמך העונש שנאמר ב'קל'.

(נראה שעל אף הטעמים הנ"ל, מדה היא בתורה ואינה סברא בעלמא, אלא שמפרשים טעם וגדר הדבר. תדע, שהרי בממון לשיטת תלמוד דידן עונשין מן הדין (כמוש"כ תוס' ריש ב"ק, ודלא כהמכילתא). ואם חיישין לפירכא שלכך אין עונשין מן הדין, כיצד מוציאין ממון, והלא אפילו 'רוב' שמועיל לענין מלקות אין מועיל בממון.

וכן לענין חיוב קרבן, יש סוברים שעונשין מן הדין (ע' לעיל נד), ומדוע אין חוששין לאיסור הבאת חולין בעזרה — אלא ודאי הלכה היא שנאמרה בעונשי הגוף ולא סברא גרידא.

ובזה אתי שפיר מה שאמרו כאן 'גילוי מילתא בעלמא הוא', שלפי הטעם שכתב המהרש"א ז"ל, מה בכך שגילוי מלתא בעלמא הוא [שכל קורבת בתו אינה באה לו אלא על ידה, כדפרש"י. וגם אי אפשר להיות בתו ללא בתו, שלא כאחותו שמשכח"ל בת אביו לחוד ובת אמו לחוד — כמוש"כ תוס' בכריתות ג.] — והלא עדיין שמא לא די לו בעונש זה? ואפשר שאביי אכן אינו סובר טעם זה, אלא כטעמים האחרים.

אך לפי האמור נחא בלאו הכי, מפני שאינה סברא העומדת לעצמה היא, אלא מדה בתורה שנאמרה בלימוד דבר חדש שאתה בא להביאו ב'קל וחומר'. אבל ללמוד סתום מן המפורש — שפיר דמי.

ועוד ראייה, ממה שרצו ללמוד (במכות טו.) אונס שגרש שאינו לוקה ממוציא שם רע החמור — והאיכא למפרך היא הנותנת, מוציא שם רע לרוב חומרתו אינו לוקה, דלא מכפר במלקות, לא כן באונס הקל — ועל כרחק דל"ח פירכא בסברא זו [ויל"ע מריש מכות 'היא נותנת, הוא שעשה מעשה במויד לא ליגלי כי היכי דלא תיהוי ליה כפרה...].

ועוד, הלא לכולי עלמא אין מזהירין מן הדין (כבמכות יז): ואין שם הטעמים הנ"ל).

ונחלקו הדעות האם גם ב'מה מצינו' [שהיא מידת 'בנין אב מכתוב אחד' לרוב הדעות] אומרים 'אין עונשין מן הדין', או שמא רק ב'קל וחומר' (ער"ן ותוס' נדרים ד: ובגליון הש"ס והגהות ר"ב רנשבורג שם. ובגליונות קה"י שם ציין שכן איתא בירושלמי ע"ז ה, יב; תוס' פסחים כה. ובהגהות מלא הרועים; משנה למלך גזירות ב, יז; איה"ש מכות ד: חדושי סוגיות בית מאיר וקרן אורה זבחים קו). ותלו האחרונים נידון זה בטעמים השונים; לפי הטעם שאין עונשין משום שאדם דן מעצמו, ושמא יש פירכא לאותו לימוד, אוי ב'מה מצינו' תלוי הדבר בדעות השונות האם אדם דורשו מעצמו אם לאו (ערש"י ותוס' סוכה לא.). ולפי הטעם שכתב המהרש"א — כאן עונשין, שהרי שניהם שוים הם, ואין כאן קל וחומר (ע' שיורי כנה"ג כללי קל וחומר).

ובגזרה שוה — כתב רש"י (לעיל נא. ד"ה אתיא; עג. ד"ה הקישא) שעונשים על פיה (וכ"מ בזבחים סוף דף קו, וברש"י. וע"ע במשנה למלך סוף הל' אבל; מהרי"ט אלגאזי הל' בכורות, דף ב טור ג ד"ה הן אמת — בדפי המהרי"ט שבגמרא).

ע"ע לקח טוב (לר"י ענגיל) ב; שו"ת המאיר לעולם (לר"מ אריק) א; שו"ת אבני נזר חו"מ פו ד"ה תשובה.

'במוסר את בתו שלא לשם אישות' — גם לפי מה שאנו נוקטים דלא כרבי אליעזר (ע' לעיל נא) שאמר פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה — ישנה אוהרה מיוחדת על האב שלא למסור את בתו להיות הפקר לכל (עפ"י חדושי הר"ן, ע"ש).

(ע"ב) 'איזהו עני רשע ערום, זה המשהא בתו בוגרת' — צריך ביאור מה ערמה יש כאן? ועוד קשה, הלא בוגרת יכולה לקדש עצמה ואין לאביה רשות בה?

אלא הכוונה, כאשר היא רוצה להנשא לפלוני, מיעץ לה אביה בערמה אל תנשאי לו מפני סיבה זו וזו,

ואומר כן בשביל טובתו והנאתו. וזה שהביא בסמוך מימרא דרבי עקיבא: הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו, שדומה למימרא הראשונה (ערוך לנר).

'...והמחזיר אבידה לכותי — עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה' — רש"י פירש שמראה בעצמו שאין חשובה לו מצות בוראו, שאף לגוי הוא עושה כן, שלא נצטוו עליהם. אבל הרמב"ם (גולה ואבדה י"א, ג) כתב הטעם מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה. [ולדעתו אין איסור להחזיר אלא בעובד עבודה זרה ממש, ולא בנכרי המאמין בה' (ע' באר הגולה רסו). ונראה שלכך לא פירש הרמב"ם כרש"י, מפני שהולך לשיטתו (ע' פרק ו' משמונה פרקים) שהמצוות השכליות שפיר יש לקיימם מצד השכל ולא מצד הציווי (עפ"י דרשות בית ישי ח"א יב הערה ט, ע"ש).

אם מחזיר לו לקדש שם שמים, כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמנה — הרי זה משובח. ואם במניעת השבת האבדה לו, ייגרם חילול השם — אבידתו אסורה, וחייב להחזירה (עפ"י רמב"ם גולה ואבדה י"א, ג).
ע"ע במובא בב"ק קיג.

'והמכבדה יותר מגופו' — ראה בספר איש וביתו (לוקני ר"א כי טוב) פרק י; מצוות הבית (לגרי"ד עפשטיין); עלי שור (לגר"ש וולבה שליט"א) ח"ב עמ' רל רעט. [ע"ע במובא ביוסף דעת חולין פד:].
'האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו...' — ע' איש וביתו פרק יד.

והנושא את בת אחותו' —

'בחפזון הריני מאשר שאלתו ועצה בענין הזוג של בת אחותו, זאת אומרת אחי אשתו עם בתכם תחי', ועומד כנגדכם צוואת רבינו יהודה החסיד, ולאידך נגד זה ש"ס מפורש יבמות ס"ב ע"ב שהוא מצוה, וכמבואר ברמב"ם פ"ב הי"ד מאיסור"ב, וברמ"א אה"ע ס' ב' ס"ו וס"י ט"ו. ושאלת כ"ת חצי תשובה או רובה, כי לא הניח דבר גדול וקטן מספרי אחרונים המצדדים לכאן ולכאן, אבל הצד השווה שדעת תורה נוטה שאין להוציא פשטות הש"ס והראשונים שהוא מצוה ממש, ודברי קדוש הדורות הר' יהודה החסיד זי"ע צריכים ישוב, או דנאמר רק לזרעו, או כאחד הדרכים שהציע כ"ת בשם הפוסקים. ולו יהא שהוא ספק יכריע בודאי פשטות הש"ס שהוא בגדר מצוה, בפרט דאיכא תורה וזכות הרבים דמגינן. ועיין כעין זה פסחים מ"ט ע"א. ובצירוף הסכמת גאונים וצדיקים גם אנכי עני מצטרף שאם מן השמים הוא לטובה טבי הוא וטבי להוי, ויזכו לדורות כשרים וצדיקים' (שבט הלוי ח"ט רנב).

'אמר אביי: משמעות דורשים איכא ביניהו' — כך שיטתו של אביי בכמה מקומות לפרש מחלוקת התנאים במשמעות דורשים (ע' במצוין בב"מ כז ולעיל לד. וע' כיו"ב במחלוקת אביי רבא לעיל סד סע"א).

'שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא' — כיוצא בזה מצינו בכמה מקומות בדברי רז"ל, שהמקראות מתפרשים על פי לשונות העמים. ע' בשבת סג: 'שכן בלשון יונית קורין לכלב למס' ובגה"ש לרעק"א ציין שם לסוכה לה. (שכן בלשון יוני קורין למים אידור), ולגמרא דלעיל ד: ('טט בכתפיי...'), וע' פסחים סא. 'תכוסו — רבי אומר לשון סורסי הוא...'. ובשבת פה. דרשו 'חוי' מלשון חויא, ועוד כיו"ב. (וע' רש"י ריש תצא עה"פ 'לא תתעמר בה' — שכן בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש 'עימראה').

וכבר פרש השל"ה (מובא לעיל ד:): שהכוונה בכל זה שהמלה שבלשון הקדש נשתכח פירושה, והתגלגלה ובאה לשאר לשונות העמים, ועתה אנו 'משחזרים' המלה על פי הלשונות שהיא נכנסה אליהן. (וכן כתב בספר נחל קדומים (להרחי"ד"א. ואתחנן יד). וראה בספר מגדים חדשים שבת לא: שבאר בזה כמה דברים. וע"ע במובא לעיל ד:).

זרבי עקיבא סבר: איסורא בעלמא' — וכן הלכה. רש"י פרש שהאיסור הוא מארור שכב עם חתנתו, ולדבריו אין בה לאו וכרת. וכן היא דעת רמב"ן ורשב"א (ביבמות צד). ואולם דעת התוס' (שם) והרמב"ם שחמותו לאחר מיתת אשתו אסורה בלאו וכרת, ונתמעתה רק משריפה. ע"ע: ערוך לנר כאן ובריש יבמות ובמהר"ם שם; מרחשת ח"ב ד, ב; בית ישי מא, ב; שבט הלוי ח"ג רג, א וח"ה קונטרס המצוות מז, ב.

זאנשי עיר הנדחת' — הנידחים. אבל המדיחים בסקילה. ולר' שמעון — בחנק (להלן פט:).

זרוצח — שהכה את רעהו באבן או בברזל וכבש עליו לתוך המים או לתוך האור' — נקט כל אלו [ולא נקט הכהו בעץ כלשון הכתוב] — כדי לומר שלעולם הרוצח נידון בסייף, בין שהרגו ב'סייף' כלומר בברזל, ובין כשהרגו ב'סקילה' — באבן, בין בחנק — במים ובין בשריפה — אור. ואין אומרים שידון הוא במה שעשה לאחיו (עפ"י רש"י וערוך לנר. וראה בירושלמי ז, ג).

בדין 'מצמצם' בשאר איסורין, האם נידון כמעשה עצמו או כגרמא — ע' שו"ת רב פעלים ח"א יו"ד ב; תשובת אחיעזר ח"ב מה, א — מחותנו.

*

'אל תחלל את בתך להזנותה ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה' —

בתך היא בת עין. והזהיר הקב"ה לשמור את העין כי ח"ו יבא מזה זמה ללב, כי ארץ רומז על ללב, ושוריינא דעיני בליבא תליא (ע"ז כח:). וגם עין היא סרסור ללב כדאיתא בירושלמי ברכות ה,ה (מי השילוח קדושים. [ע"ש ריש בראשית ועוד רבות בספרו, ש'ארץ' בכ"מ מרמו על הלב]).

*

זעלינו להתרגל להתחנך כל היום בששה ענינים של אהבה שנצטוינו בתורה לקיימם והך כוללים רוב מעשי האדם בחיים:

א. אהבת התורה ולומדיה וחכמיה...

ב. אהבת חסד, בחסד של שלום וחסד של אמת...

ג. אהבת הורים ומורים...

ד. אהבת רעים...

ה. אהבת גרים...

ו. אהבת עצמו קרוביו ושכניו כמבואר בגמרא... והיינו אוהב את שכניו שהם כקרוביו, וקרוביו הם בשרך, ואשתו היא ודאי בשרך, עיי"ש.

ולמדין אנו שגופו של אדם הוא ודאי בשרך וחלילה לאדם להתעלם מבשרך, ונשמתו של האדם

אם אינו בכלל בשרך, ונשמתו של האדם אם אינו בכלל בשרך אבל היא עצמותו של הרוח והבשר יחד וחלילה להתעלם שע"ז נאמר ההבטחה הגדולה או תקרא וה' יענה. מכל הנ"ל יש לנו להתערר לדעת את ההשקפה האמיתית, שטעות גדולה היא מה שחושבים העולם שאהבת עצמו היא מדה מגונה מאד (עגאאיזמוס בלע"ז), מוסר כסילים זה נגרר אצלינו מהרשעים הגרמנים ימ"ש שה' עצמו' שלהם היא רק התאוה הגופנים הגסה ביותר, כמו חיתו טרף ממש, זוהי ודאי מדה רעה ביותר המוציאה את האדם מן העולם, אבל ישראל קדושים הם בקדושת התורה והמצוות וה' עצמו' שלהם הוא הגוף הקדוש שנברא גם כן בצלם אלקים, ועל ידי הגוף מקיימים מצוות ועובדים את השי"ת ומקדשים שם שמים בעולם, וכל שכן את הנשמה שצורתה היא השכל כמבואר ברמב"ם (יסודי התורה ד,ח) עיי"ש. על כן עלינו להתאמץ להשתלם באהבת עצמו מבשרך לא תתעלם, שתהיה אהבה אמיתית ותמידית בלא שום העלמה כלל וכלל, לאהוב את הגוף ואת הנשמה...'. (מתוך לקט שיחות מוסר לגרי"א שר, ח"ב עמ' תקכג. וע"ע בקונטרס 'שלוש עשרה אהבות' לגר"י גינצבורג שליט"א).

דף עז

'כפתו לפני ארי — פטור, לפני יתושין — חייב. רב אשי אמר...' — בארו בתוספות את החילוק שבין ארי ליתושין, שהארי עדיין לא התחיל לפגוע בו בעת שכפתו [והרי זה כ'סוף חמה לבוא'], ואילו סתם יתושין כבר התחילו להיטפל אליו.

(ורש"י פרש גבי ארי טעם אחר, שגם ללא שכפתו לא היה ניצול ממנו. וכנראה סברתו שהמעמיד לפני הארי הרי הוא כהורג בידיו ממש, ואינו דומה לנחש המכיש שלדעת חכמים פטור כי אינו מכיש תמיד ואין הכשתו אכילתו (עפ"י חדושים ובאורים יד, כא). ויש שכתב טעם אחר לפטור בכפתו לפני ארי — שאין הכרה שהארי יטרפנו, אם אינו רעב — ע' רמ"ה ושאר ראשונים).

הגרש"ז אויערבך וצ"ל (בספרו מנחת שלמה לב,ד) השיב לשואל, שמותר לבן להעמיד עלוקה לאביו לצורך מציצת דם לרפואה, ואפילו כשיש שם אדם אחר שיכול לעשות לו זאת [שלא כזריקות ושאר הוצאת דם לצורך רפואה, שנחלקו הפוסקים אם מותר הדבר]. ודחה דעתו של המדמה נידון זה לכפתו לפני יתושין, שלא פטר רב אשי אלא משום שאותם יתושין הלכו ובאו אחרים, הא באותו יתוש — חייב, הרי שהעמדת בעל-חיים נחשבת כמעשיו. וכתב שהשוואה זו אכן נכונה אך דוקא באופן שהעמיד את העלוקה וגם אוחו בה בשעה שהעלוקה כבר למצוץ הדם, אבל אם הרפה ממנה בטרם התחילה למצוץ, ודאי דומה ל'כפתו לפני ארי' שאין שם חיוב מיתה.

ואמנם, בלאו הכי יש גם התר גמור בדבר בהעמדת עלוקה להוריו [ולשימת תחבושת המוציאה דם] מטעם פשוט; כיון שהאב יכול לסלקו מעליו, הרי זה דומה לדחפו לתוך המים או לתוך האור ויכול לעלות משם. או למניח גחלת על לבו ויכול הלה לסלקו מעליו, שפטור. 'ולכן נלענ"ד שלצרכי רפואה ודאי מותר'.

'כפה עליו גיגית... פטור' — הרמב"ם (רוצח ג,ט-י) כתב שכפה עליו גיגית 'והניחו מפרפר ואינו יכול לחיות' — פטור, אבל בנה על מקומו מבנה סגור עד שמנע ממנו האויר — חייב. ודרכים שונות נאמרו בבאור דבריו (ע"ש בכסף משנה, ונשאר ב'צריך עיון'. וע' במרכבת המשנה).